

Тому прагматизм краще доповнювати іншими ідеологічними установками, в яких це протиріччя вирішується⁸.

1. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі / Слєпкань З.І. – К.: Вища школа, 2005. – С. 77. 2. *Теорія держави і права*: навч. посіб./ за ред. В.В. Копейчикова. – К., 2002. 3. *Політологія*: курс лекцій: навч. посібник. –Тернопіль, 2004. – С. 236. 4. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. –2009. – Серія 22, вип. 2. – С. 70–74. 5. *Технології політичної влади*. – К., 1994. – С. 245. 6. *Андріянів В.М.* Політичний прагматизм і політичні технології в регіональному аспекті / В.М. Андріянів // Поліс. –2010. – № 1. – С. 60–71. 7. *Політологія*. Підручник (за ред. І. Дзюбка). – К., 2001. – С. 123. 8. *Суданов С.С.* Епістемологія політичного прагматизма / Суданов С.С. – М., 2010. – С. 74.

УДК 323.1

В. А. ЯВІР

РАСИЗМ І ДИСКРИМІНАЦІЯ У СПОРТІ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЇ

Досліджується міжнародно-правовий досвід протидії расизму, ксенофобії та іншим видам дискримінації в спорті. Встановлюється зв'язок між загальним рівнем ксенофобії в суспільстві та її деструктивними проявами під час спортивних подій. Вказується на те, що потенціал спорту як засобу боротьби з ксенофобією не використовується в повному обсязі.

Ключові слова: расизм, ксенофобія, дискримінація, спорт

Явир В.А. Расизм и дискриминация в спорте: международно-правовой опыт противодействия

Исследуется международно-правовой опыт противодействия расизму, ксенофобии и другим видам дискриминации в спорте. Устанавливается связь между общим уровнем ксенофобии в обществе и ее деструктивными проявлениями во время спортивных мероприятий. Указывается на то, что потенциал спорта как средства борьбы с ксенофобией не используется в полной мере.

Ключевые слова: расизм, ксенофобия, дискриминация, спорт

Yavir Vira. Racism and Discrimination in Sport: International Law Experience of Elimination

International law experience of combating racism, xenophobia and other kinds of discrimination in sport is studied. A connection between general xenophobia level and its destructive manifestations during sport events is established. The author draws the conclusion sport potential as a way to eliminate xenophobia is not used in full.

Key words: racism, xenophobia, discrimination, sport

Більшість держав європейської частини пострадянського простору на нинішньому етапі розвитку впроваджують антидискримінаційну політику, яка передбачає реалізацію комплексу політико-правових механізмів із запобігання та

© ЯВІР Віра Анатоліївна – кандидат політичних наук, науковий співробітник Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

протидії проявам ксенофобії, расизму та іншим видам дискримінації у всіх сферах життя. Додатково до боротьби з дискримінацією їх спонукає євроінтеграційний поступ, оголошений безальтернативним вектором розвитку держав. Україна та Молдова прийняли антидискримінаційні закони в межах виконання Плану дій про лібералізацію візового режиму. Грузія після президентських виборів 2013 р. підтвердила курс на інтеграцію до ЄС. Новообраний глава держави заявив про продовження демократизації та висловив бажання восени наступного року підписати Угоду про асоціацію з ЄС. Це передбачає гармонізацію законодавства відповідно до вимог ЄС, покращення становища меншин у країні, прийняття антидискримінаційного законодавства. Міністерство юстиції Грузії винесло на розгляд проект антидискримінаційного закону, головною метою якого оголошено імплементацію в життя гарантованого Конституцією принципу рівноправності та викорінення дискримінації.

Наскільки позитивно позначиться прийняття антидискримінаційних законів в пострадянських державах на загальному зниженні рівня ксенофобії та расизму, продемонструє за деякий час статистика. Однак уже зараз помітно, що залишаються певні сфери, в яких антидискримінаційне законодавство та політика, що реалізується на його основі, мають певні труднощі. Відтак потребують розробки та впровадження окремих законодавчих механізмів протидії. Предметом розгляду буде расизм, ксенофобія та інші види дискримінації у спорті та досвід протидії цим явищам. У цьому дослідженні - міжнародно-правий досвід, у наступних - боротьба з означеними явищами на національному рівні. Адже спортивні змагання світового та локального рівня, що супроводжуються проведенням масових заходів з великим скупченням людей, часто стають майданчиками для поширення расизму та ксенофобії, незважаючи на запобіжні заходи.

Ксенофобські гасла перетворюються на ідеологію вболівальників, їх поширення під час спортивних подій складно контролювати. Розчаровані програшем або невдоволені перебігом змагань, радикально налаштовані фанати схильні ототожнювати негатив з кольором шкіри або національністю суперника, а згодом поширювати його на всіх осіб цієї національності. Постраждати від ворожнечі на ґрунті расизму, розпаленій під час спортивних подій, можуть бути навіть випадкові свідки. Причому поділ на «своїх» та «чужих», характерний для процесу ксенофобізації, може не виходити за межі певної раси, національності, країни. Вболівальники маркують ярликом «чужий, противник» будь-кого, хто підтримує суперника.

Расизм, ксенофобія та інші види дискримінації у спорті особливо небезпечні з кількох причин. По-перше, вони тиражують ксенофобські, расистські гасла, які поширюються за межі спорту в інші сфери життя. Це призводить до загального зниження рівня толерантності та підвищення міжетнічної ворожнечі. По-друге, прояви расизму та ксенофобії в спорті суттєво погіршують стосунки між державами. Як відомо, різке зростання негативного ставлення до сусідніх країн в соціологічних опитуваннях найчастіше фіксується після програшу команд/гравцям цих країн у спортивних змаганнях. І, по-третє, прояви расизму та ксенофобії в спорті дестабілюють етнополітичну ситуацію та загрожують міжетнічними конфліктами, які можуть супроводжуватися кровопролиттям та людськими жертвами. Найбільше людей в історії міжнародних спортивних змагань загинуло в навколофутбольних конфліктах.

В ХХ ст. між Сальвадором та Гондурасом навіть виникла футбольна війна (липень 1969 року) після програшу команди Гондураса команді Сальвадора в матчах плей-офф відбіркового турніру до Чемпіонату світу з футболу. Взаємні поразка та програш в обох країнах супроводжувалися расистськими проявами: в Сальвадорі зазнали нападів гондураські футболісти та вболівальники, спалювалися гондуральські прапори; в Гондурасі у відповідь нападів зазнали сальвадорці, були загиблі та біженці з держави. Прояви расизму та взаємної ненависті сягли апогею і обидві держави мобілізували збройні сили¹. Після поразки в третьому вирішальному матчі Гондурас розірвав дипломатичні відносини з Сальвадором і між державами розпочалася війна, що тривала близько тижня. Конфліктуючі сторони зазнали значних матеріальних та людських втрат: під час воєнних дій загинуло близько 3 тис. осіб, переважна більшість цивільних. Мирний договір за міжнародного посередництва було підписано тільки через десять років після завершення футбольної війни.

Протягом 40 років після трагедії з'явилися нові міжнародно-правові норми з протидії расизму та дискримінації, в тому числі в спорті, поступово вдосконалювалося національне антидискримінаційне законодавство держав. Слід зазначити, що перші спроби регламентувати міждержавні відносини в сфері спортивної співпраці мали місце ще в ХІХ ст. – саме тоді почали проводитися перші світові чемпіонати та міжнародні спортивні змагання. У 1984 р. було створено Міжнародний олімпійський комітет та прийнято Олімпійську Хартію (Хартію Олімпійського руху) - міжнародно-правовий акт, яким визначається правовий статус та порядок проведення Олімпійських ігор². Сучасна редакція документу зі змінами та доповненнями 1999 р. базується на принципах олімпізму, гармонійного розвитку людини, вільної реалізації права займатися спортом і, щонайголовніше, принципі недискримінації.

Принцип олімпізму є філософією, яка гармонійно поєднує спорт з культурою й освітою та утверджує спосіб життя, заснований на освітній цінності позитивних прикладів та повазі до універсальних фундаментальних етичних принципів. Метою олімпізму є становлення спорту на службу гармонійного розвитку людини, що сприятиме формуванню мирного суспільства, в якому шанується гідність людини. Згідно з основоположними принципами Хартії кожна людина має право займатися спортом без будь-якої дискримінації, в Олімпійському дусі, що вимагає взаєморозуміння, солідарності та чесної гри³. Хартія визначає несумісними з олімпійським рухом будь-які форми дискримінації щодо країн чи осіб за ознакою расової, національної, релігійної, статевої належності. Таким чином, організація та проведення Олімпійських ігор на основі цього міжнародно-правового акту передбачає неухильне дотримання його принципів, у тому числі принципу недискримінації.

Однак Олімпійська хартія стосувалася спортивної співпраці на міжнародному рівні не в повному обсязі, оскільки не охоплювала всі види змагань. У 2001 р. на Всесвітній конференції ООН з боротьби проти расизму в Південній Африці був прийнятий загальний документ - Декларація про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (Дурбанська декларація) та Програму дій з реалізації Декларації, яка стосувалася сфери спорту та міжнародних змагань. Дурбанська декларація, зокрема вказує на необхідність національних та міжнародних дій, спрямованих на боротьбу з расизмом, расовою дискримінацією, ксенофобією та пов'язаної з ними нетерпимістю для забезпечення поваги всіх прав людини; підкреслює важ-

ливість зміцнення міжнародної співпраці в сфері боротьби проти расизму, расовою дискримінацією, ксенофобією; визнає, що ксенофобія в її різноманітних проявах є одним з сучасних джерел дискримінації та конфліктів, тому боротьба з нею вимагає пильної уваги та невідкладних дій з боку держав та міжнародної спільноти; наголошує, що незважаючи на зусилля, яких докладає міжнародна спільнота та держави, расова дискримінація, ксенофобія та пов'язана з ними нетерпимість не зникає, слугуючи причиною порушення прав людини, насильства, тому з цим явищами потрібно боротися всіма наявними засобами в пріоритетному порядку; висловлює стурбованість з приводу зародження та існування расизму, ксенофобії та расової дискримінації в більш сучасних спотворених формах та проявах⁴.

Програма дій з реалізації Дурбанської декларації містить низку практичних рекомендацій для держав з протидії та запобігання расової дискримінації та ксенофобії. Це дуже детальний документ, що стосується усіх можливих уразливих груп (біженці, мігранти, корінні народи, жертви) та пропонує безліч варіантів захисту та покращення їх становища на національному рівні. Відтак Дурбанська декларація та Програма дій з її реалізації стали найбільш ґрунтовними політико-правовими документами, орієнтованими на практичні кроки, оскільки запропонували державам конкретні механізми боротьби проти расизму, расової дискримінації та ксенофобії. Дурбанською декларацією та Програмою дій ООН визнала, що ксенофобія та расизм залишаються глобальними проблемами, що пронизують нові сфери життя, і що наразі жодна країна не може вважатися вільною від ксенофобії та расизму⁵. Міжнародна спільнота цими документами задекларувала твердий намір спільно та безкомпромісно боротися проти цих деструктивних для етнополітичного розвитку і стабільності держав явищ. Конференція ООН з моніторингу Дурбанського процесу в заключному документі настійно закликала всі міжнародні спортивні організації підтримувати на національному, регіональному та міжнародному рівні розвиток спорту, вільний від расизму, расової дискримінації та ксенофобії.

Втім, зважаючи на особливості поширення расизму та ксенофобії в спорті та високий рівень загрози з боку цих явищ національній безпеці держав, виникла потреба в вужчих, спеціалізованих актах міжнародного права. У 2010 р. Рада ООН з прав людини прийняла Резолюцію 13/27 «Світ спорту, вільний від расизму, расової дискримінації, ксенофобії та пов'язаної з ними нетерпимості». Цим документом ООН закликала держави вжити відповідних заходів для запобігання проявам расизму, расової дискримінації та ненависті саме під час спортивних заходів, зокрема футбольних матчів. Резолюція вказує на потенціал спорту як універсальної мови, що сприяє поширенню таких цінностей як різноманіття, толерантність, та як засобу боротьби проти расизму, расової дискримінації, ксенофобії та пов'язаної з ними нетерпимості. Адже спорт та спортивні події можна використовувати як механізм поширення атмосфери толерантності та взаєморозуміння⁶. ООН згадала основні міжнародні спортивні події на багато років вперед (футбольні чемпіонати, олімпійські, параолімпійські ігри) і підкреслила важливість використання їх для популяризації толерантності, миру, а також розвитку й зміцнення зусиль у боротьбі з расизмом.

Резолюція закликає держави вжити заходів відповідно до внутрішнього законодавства та міжнародних зобов'язань з метою попередження проявів расизму, расової дискримінації, ксенофобії під час спортивних подій, а також забезпечити притягнення до відповідальності винних осіб у цих злочинах. ООН підкреслює

важливість боротьби з актами підбурювання до дискримінації, ворожості та насилля під час спортивних подій і закликає держави організувати та фінансувати інформаційні кампанії для запобігання расизму та расової дискримінації в спорті. А також - до обміну досвідом та інформацією щодо ефективних методів боротьби проти расизму та ксенофобії в спорті та сприяння інтеграції та міжкультурному діалогу в спорті⁷.

Незважаючи на увагу міжнародної спільноти та напрацьовану правову базу, ефективно запобігати повторенню конфліктів на ґрунті дискримінації навколо спортивних подій досі не вдається. Єгипетська футбольна Прем'єр ліга 2012 р. ознаменувалася протистоянням, що отримало назву різні на стадіоні Порт-Саїд. Під час матчу між клубами «Аль-Масрі» (Порт-Саїд) та «Аль-Ахлі» (Каїр) вболівальники господарів поля, що вигравали матч (3:0), помітили на фанатській трибуні образливий банер. Після фінального свистка фанати «Аль-Масрі» (Порт-Саїд) вибігли на поле та почали бити футболістів команди суперника. Між сторонами розпочалися сутички, в ході яких загинуло 73 особи. Поліція не змогла стримати агресію, протистояння зупинили тільки завдяки залученню військових підрозділів. Суд засудив 21-го винуватця трагедії до страти. Президент Міжнародної футбольної федерації (ФІФА) назвав ці події чорним днем в історії футболу, наголосивши, що держави мають докласти зусиль, щоб подібні катастрофи не повторилися під час футбольних матчів⁸.

Зважаючи на трагічні наслідки конфліктів на ґрунті ксенофобії та расизму у спорті, ця проблема неодноразово порушувалася на міжнародному рівні. Управління Верховного Комісара ООН з прав людини проголосило темою Міжнародного дня боротьби за ліквідацію расової дискримінації, який відзначається щорічно 21 березня, в 2013 р. «Расизм та спорт». Обрана тематика мала привернути увагу до расизму в спорті, що залишається деструктивним явищем в багатьох частинах світу. Генеральний секретар ООН у Посланні з нагоди Дня наголосив на лейтмотиві теми - використанні спорту для того, щоб покласти край згубній практиці расизму⁹. Міжнародний день боротьби за ліквідацію расової дискримінації дає можливість висвітлити різкий контраст між позитивними цінностями спорту та негативними проявами расизму, що накладають відбиток навіть на змагання професійних спортсменів. На думку Пан Гі Муна, незважаючи на значний прогрес, расизм залишається поширеною загрозою окремим особам, етнічним та релігійним групам по всьому світу. Расизм та дискримінація одночасно є загрозою етнополітичній стабільності та індикатором порушення прав людини. Генеральний секретар ООН закликав держави об'єднатися, щоб зупинити поширення расизму та активніше застосовувати спорт для досягнення цієї мети.

Расизм та інші види дискримінації у спорті залишаються першочерговими об'єктами уваги ООН, оскільки перешкоджають забезпеченню миру, гармонійної співпраці та захисту прав людини. Коментуючи футбольні чемпіонати, спеціальний доповідач ООН М. Рутеєре заявив, що інциденти з насильством та ксенофобією під час останніх міжнародних футбольних змагань продемонстрували, що расизм та дискримінація у спорті залишаються серйозним викликом¹⁰. Адже під час футбольних матчів з'являється неонацистська символіка, лунають расистські заяви щодо гравців та вболівальників африканського походження. Ксенофобські дії найчастіше застосовуються щодо осіб африканського походження та представників меншин, зокрема циган, мусульман, мігрантів.

Головною особливістю ксенофобії та расизму в спорті, яка суттєво ускладнює протидію цим явищам, є емоційна складова. Спортивні змагання перетворилися на наймасовіші в світі видовища, куди глядачі йдуть задля отримання позитивних емоцій. Програш, навпаки, несе негативні емоції, з якими не всі можуть впоратися. Для засмучених фанатів очевидною причиною поразки стають візуальні ознаки-маркери інакшості – расова, національна належність. На ці негативні емоції нашаровується негативний досвід попередньої взаємодії з представниками цієї раси, національності – в такий спосіб акумулюються давні історичні образи. Відбувається так звана мобілізація своєї етнічності проти «чужої» – вболівальники вдаються до дискримінаційних дій проти суперника, або його уболівальників, або осіб його національності. Виникає конфлікт, для стримування якого доводиться залучати силу.

Міжнародні організації вказують на прямий зв'язок між рівнем ксенофобії та расизму в суспільстві та спорті. За словами спеціального доповідача ООН, ріст екстремістських партій, рухів є серйозним викликом в контексті економічних негараздів¹¹. Ситуація погіршується тим, що навіть традиційні політичні сили не можуть протидіяти спокусі застосування ксенофобської, націоналістичної риторики, на яку схвально реагує суспільство, намагаючись знайти винного у фінансових проблемах (безробітті, падінні рівня життя). На роль ворога призначаються національні меншини – титульні етноси в сусідніх державах, мігранти, уразливі групи населення. Безперешкодне поширення ідей, що базуються на расовій вищості або ненависті, підбурювання до ксенофобії та інших видів дискримінації – завершуються конфліктами та сутичками під час спортивних заходів.

Не випадково ФІФА вимагає у Росії – країни, що приймає Чемпіонат світу з футболу в 2018 році доказів протидії расизму в футболі зокрема та спорті й суспільстві загалом. Президент ФІФА наголосив, що в футбол проблема расизму та дискримінації прийшла з суспільства, тому суспільство та держава мають з нею боротися¹². Неможливо зупинити расизм у спорті, не зупинивши його циркуляцію в суспільстві. У випадку неможливості вирішення проблеми расизму під час футбольних матчів чемпіонат може бути перенесено в іншу, більш толерантну державу.

Таким чином, вивчення міжнародно-правового досвіду протидії расизму та іншим видам дискримінації в спорті виявило кілька проблем, які потребують вирішення. По-перше, сфера спорту з огляду на особливості потребує додаткових, спеціалізованих механізмів протидії ксенофобії. По-друге, міжнародно-правові норми виявляються неефективними в державах з високим рівнем ксенофобії в суспільстві загалом, такі держави потребують впровадження комплексної антидискримінаційної політики. По-третє, потенціал спорту як засобу боротьби з расизмом та ксенофобією не використовується в повному обсязі.

1. *История футбола – футбольная война между Сальвадором и Гондурасом* [Електронний ресурс] // Спортивно-информационный портал «Спорт-34RU». – Режим доступу: <http://www.sport-34.ru/?p=17957>. 2. *Гуськов С. Спортивный маркетинг / Гуськов С. – К.: Олимпийская литература, 1995. – С. 162.* 3. *Olympic Charter* [Електронний ресурс] // Official website of the Olympic Movement. – Режим доступу: <http://www.olympic.org/olympic-charter/documents-reports-studies-publications> 4. *Декларация о ликвидации всех форм расовой дискриминации* [Електронний ресурс] // Сайт ООН. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/2002decl.shtml. 5. *Программа действий по осуществлению Декларации о ликвидации всех форм*

расовой дискриминации [Електронний ресурс] // Сайт ООН. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/program.shtml. 6. *Resolution 13/27 «A World of Sports Free From Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance»* adopted by the Human Rights Council [Електронний ресурс] // Сайт ООН. – Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/130/28/PDF/G1013028.pdf?OpenElement>. 7. Там же. 8. *Блаттер шокирован резней на матче в Порт-Саиде, где погибли более ста человек* [Електронний ресурс] // Первое информационное интернет-телевидение Петербурга Piter.TV. – Режим доступу: http://piter.tv/event/Prezident_FIFA_shokirovan/. 9. *Послание по случаю Международного дня борьбы за ликвидацию расовой дискриминации* [Електронний ресурс] // Сайт ООН. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/sg/messages/2013/racialdiscriminationday.shtml>. 10. *Новости ООН: расизм окутал спорт* [Електронний ресурс] // Восьмой канал. - Режим доступу: <http://www.8tv.ru/?id=6&news=1432>. 11. Там же. 12. *FIFA to seek assurances that Russia is dealing with racism problem* [Електронний ресурс] // The Guardian. – Режим доступу: <http://www.theguardian.com/football/2013/oct/28/fifa-russia-racism-world-cup-2018>.

УДК 323.1

С. А. АСЛАНОВ

ОСОБЛИВОСТІ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ: ЗАБОРОНА ІДЕОЛОГІЙ

Аналізуються спроби стабілізувати етнополітичну ситуацію в країні шляхом внесення змін до законодавства, яке регламентує сферу етнополітичних відносин. Автор доводить, що більшість поспішних ініціатив, на зразок заборони ідеологій та політичних сил, що дотримуються цих ідеологій, загрожують етнополітичній стабільності, оскільки суперечать конституційним принципам та демократичному розвитку поліетнічної держави.

Ключові слова: етнополітична стабільність, етнокультурні відмінності.

Асланов С.А. Особенности дестабилизации этнополитической ситуации в Украине: запрет идеологий

Анализируются попытки стабилизировать этнополитическую ситуацию в стране с помощью внесения изменений в законодательство, регламентирующие сферу этнонациональных отношений. Автор доказывает, что большинство поспешных инициатив, наподобие запрета идеологий и политических сил, которые придерживаются этих идеологий, угрожают этнополитической стабильности, поскольку противоречат конституционным принципам и демократическому развитию полиэтнического государства.

Ключевые слова: этнополитическая стабильность, этнокультурные различия

Aslanov Stellas. The peculiarities of ethnopolitical situation's destabilization in Ukraine: ideologies' prohibition

The attempts to stabilize the ethnopolitical situation in Ukraine by amending ethnopolitical law are analyzed. The author proves the major part of rash initiatives like banning ideologies and the parties based on these ideologies threaten ethnopolitical stability because they are in conflict with constitutional principles and democratic development of polyethnic state.

Key words: ethnopolitical stability, ethnocultural differences.

© АСЛАНОВ Стеллас Антйович – кандидат політичних наук, доцент Ужгородського національного університету